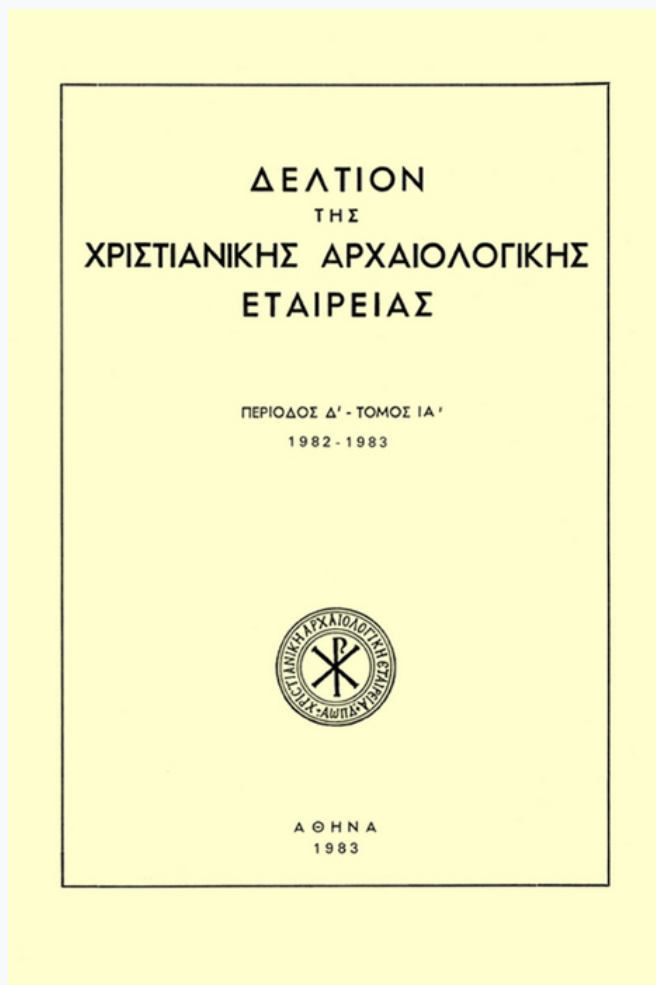

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 11 (1983)

Δελτίον ΧΑΕ 11 (1982-1983), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Αναστασίου Κ. Ορλάνδου (1887-1979)

Ομάδα υπερθύρων του Βυζαντινού Μουσείου

Μαρία ΣΚΛΑΒΟΥ-ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ

doi: [10.12681/dchae.929](https://doi.org/10.12681/dchae.929)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΣΚΛΑΒΟΥ-ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ Μ. (1983). Ομάδα υπερθύρων του Βυζαντινού Μουσείου. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 11, 99-108. <https://doi.org/10.12681/dchae.929>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ομάδα υπερθύρων του Βυζαντινού Μουσείου

Μαρία ΣΚΛΑΒΟΥ-ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ

Δελτίον ΧΑΕ 11 (1982-1983), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του
Αναστασίου Κ. Ορλάνδου (1887-1979) • Σελ. 99-108

ΑΘΗΝΑ 1983

ΟΜΑΔΑ ΥΠΕΡΘΥΡΩΝ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ*

Σέ ομάδα υπερθύρων τῆς Συλλογῆς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου κύριο χαρακτηριστικό ἀποτελεῖ ἡ διαίρεση τῆς ἐπιφάνειας σέ διάχωρα, τρία ἢ πέντε, ἀπό κάθετα ἄλυσιδωτά κοσμήματα, πλοχμούς, ἢ ἀπό ζῶνες μέ σχηματοποιημένα φυτικά θέματα, ἀστράγαλο καί ταινίες. Στά διάχωρα πού σχηματίζονται προβάλλουν τά κοσμήματα ἀπομονωμένα, μέ κύρια παράσταση τό σταυρό στό κεντρικό τμήμα, φυλλοφόρο, ἴσοσκελή, σέ κυκλικό πλαίσιο ἢ σέ κιβώριο, πλαισιωμένο ἀπό ρόδακες, ζῶα, σταυρόσχημα πλέγματα, συμμετρικά διαταγμένα δεξιά καί ἀριστερά.

Στά παλιότερα παραδείγματα ἀνήκει τό ὑπέρθυρο Τ. 1014 (διαστ. $1,70 \times 0,35 \times 0,23$ μ.) ἀπό τή Συλλογή Θεσείου¹ (Εἰκ. 1), μέ διακόσμηση μόνο

Εἰκ. 1. Ὑπέρθυρο Τ. 1014.

στό μεσαῖο καί πλατύτερο ἀπό τά ἄλλα διάχωρο. Ὁ ἴσοσκελής φυλλοφόρος σταυρός στό κέντρο πλαισιώνεται ἀπό δύο κάθετους ταινιωτούς πλοχμούς, δουλεμένους σέ ἔξεργη ἐπιφάνεια, στό ἴδιο ἐπίπεδο μέ τό σταυρό. Οἱ πλοχομοί σχηματίζονται ἀπό τριπλή ἰσομερῆ ταινία², εἶδος ἄλυσίδας πού συναντᾶται

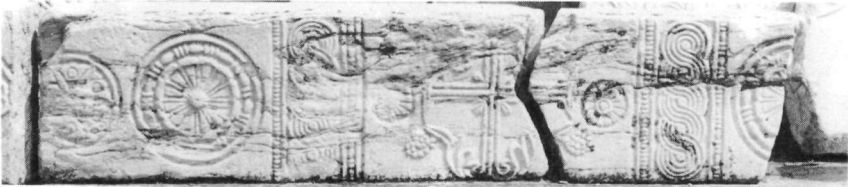
* Εὐχαριστῶ τόν ἀκαδημαϊκό κ. Μ. Χατζηδάκη πού διάβασε τό χειρόγραφο.

1. Τά γλυπτά μέ τήν ἐνδειξη «Συλλογή Θεσείου» ἀνήκαν σέ μιά ἀπό τίς πρῶτες συλλογές γλυπτῶν, ἀπό τήν Ἰατρική κυρίως, πού στά τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα συγκεντρώθηκαν στό Θεσεῖο, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν καταγραφή τους στά ἀρχεῖα τοῦ Μουσείου.

2. O. W u l f f, *Altchristliche und mittelalterliche byzantinische und italienische Bildwerke*, Berlin 1911, II, σ. 14, ἀρ. 1720, σ. 18, ἀρ. 1729. A. G r a b a r, *Sculptures byzantines de Constantinople (IVe - Xe siècles)* Paris 1963, πίν. LXIX b. J. H u b e r t, *Note sur la date des dalles de marbre sculpté de Limans (Basses - Alpes)* CA XIV (1964), σ. 86, εἰκ. 2.

ήδη σέ παραδείγματα τοῦ 8ου-9ου αἰώνα. Στά κάτω διάκενα τοῦ σταυροῦ ἀπλώνονται συμμετρικά μακρόστενα καί σαρκώδη φύλλα βλαστῶν πού διαγράφονται χωρίς περίπλοκη διαμόρφωση³.

Στό ὑπέρθυρο T. 1022 (διαστ. $1,49 \times 0,32 \times 0,20$ μ.), πού βρέθηκε στό χῶρο τῆς Ἀκρόπολης (Εἰκ. 2), ἡ διακόσμηση καλύπτει ὅλα τά διάχωρα.

Εἰκ. 2. Ὑπέρθυρο T. 1022.

Τά δύο κάθετα διαχωριστικά ἔχουν ἐδῶ πῶς σύνθετη μορφή καί ἀποτελοῦνται ἀπό ταινιωτό πλοχμό, ἀστράγαλο, κόσμημα σάν κομπολόι καί λεπτές ταινίες. Στό μεσαῖο χῶρο εἰκονίζεται σταυρός, μέ ἡμίφυλλα πού φυτρῶνουν ἀπό τή βάση του καί τσαμπιά ἀπό σταφύλια-ἀπομίμηση κληματίδας, παι-

Εἰκ. 3. Ὑπέρθυρο T. 1337.

σιωμένος ἑκατέρωθεν ἀπό δύο μικροῦς πολύφυλλους ρόδακες. Ἐνά δύο διαφορετικοί σέ μέγεθος καί μορφή ρόδακες, συμμετρικά διαταγμένοι σέ σχέση μέ τήν κεντρική παράσταση, εἰκονίζονται στά ἄλλα διάχωρα. Τό χαμηλό ἀνάγλυφο, ἡ ἐπεξεργασία καί τό εἶδος τῶν ροδάκων μέ πλαίσιο ἀπό κυκλικό ἀστράγαλο⁴, καθώς καί ἡ κληματίδα μέ τά ἡμίφυλλα καί τά σχηματοποιημένα τσαμπιά σταφύλια, ἀπαντοῦν σέ γλυπτά τοῦ 9ου αἰώνα⁵.

Στό ὑπέρθυρο T. 1337 (διαστ. $1,71 \times 0,31 \times 0,19$ μ.), πού βρέθηκε στή Βιβλιοθήκη τοῦ Ἀδριανοῦ (Εἰκ. 3), ἡ διαίρεση τῆς ἐπιφάνειας γίνεται μέ

3. Ἄ. Ξυγγόπουλος, Χριστιανικόν Ἀσκληπιεῖον, ΑΕ 1915, σ. 66 (ὅπου καί παλιότερη βιβλιογραφία σχετικά μέ τή διαμόρφωση τῶν φύλλων).

4. Παρόμοια κυκλικά πλαίσια ἀπό ἀστράγαλο σέ γλυπτά τῆς Σκριποῦς, Α. Η. S. Megaw, The Skripou Screen, BSA 61 (1966), σ. 29-30, πίν. 1 a-b, f.

5. Γ. Σωτηρίου, Ὁ ἐν Θήβαις ναός Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ΑΕ 1924, σ. 14, εἰκ. 21.

δύο κάθετους ταινιωτούς πλοχμούς, πλαισιωμένους από επίσης κάθετες διπλές ταινίες. Τό φύλλωμα τῶν βλαστῶν τοῦ σταυροῦ πού εἰκονίζεται στόν κεντρικό χῶρο διαμορφώνεται σέ ἀπλά ἡμίφυλλα συμμετρικά διαταγμένα δεξιά καί ἀριστερά. Μεγάλοι ὅμοιοι σύνθετοι ρόδακες, μέ γλωσσωτά φύλλα καί γλωσσωτά περιγράμματα στά ἄλλα διάχωρα, θυμίζουν ἀνάλογες παραστάσεις σέ γλυπτά τοῦ 9ου αἰώνα⁶. Χαρακτηριστικά εἶναι τό χαλαρό σχέδιο καί ἡ ἀδέξια ἐκτέλεση, γνωρίσματα τῶν γλυπτῶν τῆς ἐποχῆς.

Ποικιλία ροδάκων χρησιμοποιήθηκε στή διακόσμηση τῶν γλυπτῶν τῆς Σκριποῦς καί τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου στή Θήβα⁷, ὥστε νά μποροῦμε νά συμπεράνουμε τήν προτίμηση τῆς ἐποχῆς στό θέμα. Στήν ὁμάδα τῶν γλυπτῶν πού ἐξετάζουμε οἱ ρόδακες⁸ εἶναι μεγάλοι, σχεδιασμένοι σέ ἰδιαίτερους χῶρους. Μέ ποικιλία φύλλων καί περιγραμμάτων ἀποτελοῦν μαζί μέ τά κάθετα διαχωριστικά τό πλαίσιο γιά τήν προβολή τοῦ κεντρικοῦ θέματος.

Στό ὑπέρθυρο T. 988 (διαστ. 0,80×0,33×0,25 μ.) ἀπό τή Συλλογή Θεσσείου (Εἰκ. 4) ἀκολουθεῖται ἡ ἴδια διάταξη κοσμημάτων στά διάχωρα πού σχηματίζονται ἀπό κάθετες ταινιωτές ἀλυσίδες. Στόν κεντρικό χῶρο ὁ ταινιωτός ἴσοσκελής σταυρός μέ τέσσερις πολύφυλλους ρόδακες στά διάκενα τῶν κεραιῶν του, ἐγγεγραμμένος σέ κύκλο, προβάλλει μέ τήν ἀφαίρεση μαρμάρου ἀπό τό βάθος τοῦ κυκλικοῦ πλαισίου πού τόν περιβάλλει, τρόπος δουλειᾶς διαδεδομένος σέ μεσοβυζαντινά ἀθηναϊκά γλυπτά⁹. Στό δεξιό χῶρο εἰκονίζεται ρόδακας μέ πλατιά ὀδοντωτά φύλλα, πού διαγράφεται μέ βαθιά ἐγγράραξη μέσα σέ αὐλακωτό κυκλικό περίγραμμα, σέ τεχνική ἐπιπεδόγλυφου. Τά κενά ἀνάμεσα στά φύλλα διαμορφώνονται μέ τρόπο ἐξί-

Εἰκ. 4. Ὑπέρθυρο T. 988.

6. Γ. Σωτηρίου, ὁ.π., εἰκ. 22. A. H. S. Megaw, ὁ.π., πίν. 2 f 9, g 8.

7. A. Grabar, ὁ.π., σ. 92, πίν. XL 3, XLIII 2.

8. Ρόδακες εἰκονίζονται καί σέ μικρασιατικά γλυπτά χρονολογημένα στόν 9ο καί 10ο αἰώνα. Α. Ὁρλάνδος, Χριστιανικά γλυπτά τοῦ Μουσείου Σμύρνης, ABME Γ' (1937), σ. 128 κ.έ., εἰκ. 10, 22. N. Figali, Découverte d'une église byzantine à Sébaste de Phrygie, CA XIX (1969), σ. 151 κ.έ., εἰκ. 19-20.

9. Πρβλ. ἐντοιχισμένα γλυπτά στή Γοργοεπήκοο, K. Michel - A. Struck, Die mittelbyzantinischen Kirchen Athens, AM XXXI (1906), εἰκ. 12, 14, 20, 29 (κάτω δεξιά). X. Μάρα, Ὁ βυζαντινός ναός τῆς Σουβάλας, Χαριστήριον εἰς Ἁ.Κ. Ὁρλάνδον, Δ', 1967 - 68, σ. 322, πίν. C β.

Ἴδια διάταξη κοσμημάτων ἀκολουθεῖται καί στό ὑπέρθυρο T. 498¹⁰ (διαστ. 0,75×0,295×0,28 μ.) ἀπό τή Συλλογή Θησειοῦ (Εἰκ. 5). Ἀπό τό σωζόμενο τμήμα συμπεραίνουμε ὅτι τέσσερα κάθετα διαχωριστικά θά διαιροῦσαν τήν ἐπιφάνεια σέ πέντε διάχωρα μέ διακόσμηση στά τρία. Ὁ ρόδα-

Εἰκ. 5. Ὑπέρθυρο T. 498.

κας δεξιά, μέ δύο εἶδη φύλλων, περιβάλλεται ἀπό διπλό αὐλακωτό πλαίσιο, ὁμοίος μέ ρόδακες σέ γλυπτά τοῦ 9ου αἰ.¹¹ Ὁ ἰσοσκελῆς σταυρός στό κεντρικό διάχωρο, ἐγγεγραμμένος σέ κύκλο, προβάλλει μέ τήν ἀφαίρεση μαρμάρου ἀπό τό βάθος τοῦ κυκλικοῦ πλαισίου, ὅπως καί στό προηγούμενο

(Εἰκ. 4), ἐνῶ μικρά ζῶα στίς γωνίες τοῦ ὀρθογωνίου διαγράφονται μέ τήν ἀφαίρεση μαρμάρου ἀπό τό περίγραμμα. Εἶναι ζωικές μορφές σέ ἓνα μεταβατικό στάδιο ἀπό τά ζῶα τῆς Σκριποῦς¹² —ἰσοδύναμα ἐκεῖ μέ τή φυτική διακόσμηση— στά ζῶα τῶν γλυπτῶν τοῦ τέλους τοῦ 9ου - ἀρχῶν τοῦ 10ου αἰώνα, μορφές αὐτοδύναμες, μέ ἔντονη διάπλαση, δουλεμένες σέ δικό τους χῶρο¹³.

Εἰκ. 6. Ὑπέρθυρο T. 997-998.

Αὐτή τή διάσταση ἔχουν τά ζῶα στό ὑπέρθυρο T. 997-8¹⁴ (διαστ. 1,45×0,30×0,19 μ.) ἀπό τή Συλλογή Θησειοῦ (Εἰκ. 6), 9ου - 10ου αἰ. Δύο λιοντάρια μέ μεγάλο κεφάλι, μυτερά αὐτιά, τό ἓνα πόδι σηκωμένο, τά ἄλλα λυγισμένα καί μέ οὐρά πού ἀνάμεσα ἀπό τά σκέλη ὑψώνεται στή ράχη, εἰκονί-

10. Τό γλυπτό μέ τήν παράσταση T. 1417 ἀνήκει στό T. 498.

11. Γ. Σωτηρίου, ὁ.π., εἰκ. 22. A. Grabar, ὁ.π., πίν. LXIX b.

12. A. H. S. Megaw, ὁ.π., πίν. 2 a b 5, c 5.

13. Πρβλ. T. 188, T. 209, T. 979.

14. Μ. Χατζηδάκης, ΑΔ 16 (1960): Χρονικά, Πίν. 8.

ζονται γυρισμένα προς τό σταυρό, μέ τό κεφάλι στραμμένο πίσω¹⁵, σέ χαμηλό ανάγλυφο. Ἀντιμέτωπα, ἀλλά παράλληλα ἀπομονωμένα στούς ιδιαίτερους χώρους πού σχηματίζουν οἱ κάθετοι πλοχομοί καί οἱ δύο ζῶνες μέ τό σχηματοποιημένο φυτικό κόσμημα, πλαισιώνουν τόν ἰσοσκελή σταυρό στόν κεντρικό χώρο, πού ὅπως καί στά Τ. 988, Τ. 498 (Εἰκ. 4, 5) προβάλλει ἀνάγλυφος μέ τήν ἀφαίρεση μαρμάρου ἀπό τό βάθος τοῦ κυκλικοῦ πλαισίου στό ὁποῖο ἐγγράφεται.

Εἰκ. 7. Ὑπέρθυρο Τ. 185.

Σταυρός καί ζῶα σέ χαμηλό ανάγλυφο, ἀποδοσμένα μέ πιό καλλιγραφικό τρόπο εἰκονίζονται καί στό ὑπέρθυρο Τ. 185 (διαστ. $1,75 \times 0,28 \times 0,16$ μ.) ἀπό τή Συλλογή Θεσείου (Εἰκ. 7). Οἱ κάθετοι πλοχομοί δημιουργοῦν τρία εὐρύχωρα, ὀρθογώνια διάχωρα. Στό κεντρικό σταυρός, μέ φυλλοφόρους βλαστούς πού καταλήγουν σέ φύλλα κισσοῦ¹⁶, πλαισιώνεται ἀπό δύο ἀντίωτους γρύπες στά ἄλλα διάχωρα. Οἱ φτεροῦγες τους, μέ λοβωτό περίγραμμα, ἀποτελοῦν ἰσχυρό διακοσμητικό στοιχεῖο καθώς καλύπτουν ὅλο σχεδόν τό σῶμα καί μέ ἀντίθετη φορά ἀπό τήν οὐρά πλησιάζουν τό κεφάλι, ὥστε νά σχηματίζονται κλειστές κυκλικές συνθέσεις. Οἱ δουλεμένοι πλοχομοί ἀπό

Εἰκ. 8. Ὑπέρθυρο Τ. 490.

τριπλή ταινία, ὅπως καί στό Τ. 997-8, πλατύτερη στή μέση καί λεπτότερη στά ἄκρα, ἡ παρουσία τῶν φύλλων κισσοῦ σέ συνδυασμό μέ ἡμίφυλλα καί ὁ τρόπος ἀπόδοσης τῶν ζώων ὀδηγοῦν στό 10ο αἰώνα.

Στήν ἴδια ἐποχή θά πρέπει νά χρονολογηθεῖ καί τό Τ. 490 (διαστ. $1,70 \times 0,31 \times 0,11$ μ.) ἐπίσης ἀπό τή Συλλογή Θεσείου (Εἰκ. 8), μέ δύο κάθετους

15. Γιά τή στάση τῶν ζώων βλ. Ἄ. Ὀρλάνοϋ, Γλυπτά τοῦ Μουσείου Θεβῶν, ΑΒΜΕ Ε' (1939-40), σ. 130, 137.

16. Γ. Σωτηρίου, ΑΕ 1924, σ. 12.

πλοχμούς πού διαιροῦν τήν ἐπιφάνεια καί μέ διακόσμηση μόνο στό μεσαῖο διάχωρο. Ὁ φυλλοφόρος σταυρός μέ ρόδακες στά ἐπάνω διάκενα ἀποτελεῖ μιά πυκνή διακόσμηση μέσα στό κυκλικό πλαίσιο πού τόν περιβάλλει, ἐνῶ ἡ ὑπόλοιπη ἐπιφάνεια παραμένει ἀκόσμητη. Στή διάπλαση τῶν φύλλων χρησιμοποιοῦντο τρυπάνι.

Τά ὑπέρθυρα ἀπό τή μονή Πετράκη¹⁷ παρουσιάζουν πλουσιότερη καί πιό φροντισμένη διακόσμηση, κατανεμημένη καί στά πέντε διάχωρα τῆς ἐπιφανείας τους, πού σχηματίζονται ἀπό κάθετους πλοχμούς, ταινίες καί ἀστράγαλο.

Εἰκ. 9. Ὑπέρθυρο Τ. 209.

Ἀπό τό Τ. 209 (διαστ. $1,10 \times 0,25 \times 0,17$ μ.) (Εἰκ. 9) διατηροῦνται τά τρία ἀπό τά πέντε ἀρχικά διάχωρα. Στό μεσαῖο διασώθηκε μόνο τό φύλλωμα τοῦ σταυροῦ μέ ἡμίφυλλα καμπυλωτά καί συστρεφόμενα, δουλεμένα μέ τρυπάνι, πού ἀπλωμένα στά κάτω διάκενα θά ξεπερνοῦσαν τά ὄρια τῶν ὀριζώντιων κεραιῶν τοῦ σταυροῦ. Ὁ τρόπος ἐπεξεργασίας τους δείχνει τήν προσπάθεια γιά πιό πλαστική ἀπόδοση τοῦ φυτικού κοσμήματος μέσα στά ὄρια τῆς σχηματοποίησης. Στόν ἀμέσως ἐπόμενο χῶρο εἰκονίζεται λιοντάρι γυρισμένο πρὸς τά ἔξω, μέ τό κεφάλι ἀντίθετα πρὸς τό μέρος τοῦ σταυροῦ. Ἡ οὐρά του περνάει ἀνάμεσα ἀπό τά σκέλη, ὑψώνεται στή ράχη καί καταλήγει σέ ἡμιανθέμιο. Ἡ στάση τοῦ ζώου καί ἡ ἀπόδοση τῶν λεπτομερειῶν στό πλάσιμο φανερόναι τήν ἐπίδραση ἀνατολικῶν προτύπων στή διακοσμησηκή ἀντίληψη τῆς ἐποχῆς¹⁸. Στό ἀκραῖο δεξιό διάχωρο ταινιωτό πλέγμα σχηματίζει σταυρό μέ ἄλλον μικρότερο στό κέντρο του ἀπό τέσσερα ἡμιανθέμια σέ σταυρική διάταξη.

Στήν ἴδια ἐποχή θά πρέπει νά τοποθετηθεῖ καί τό ὑπέρθυρο Τ. 450 (διαστ. $1,37 \times 0,32 \times 0,20$ μ.), πού βρέθηκε στή νότια πλευρά τῆς Ἀκρόπολης (Εἰκ. 10). Τό φύλλωμα τοῦ σταυροῦ πυκνό, μέ φύλλα πού μέ τή χρήση τρυπανιοῦ δείχνουν νά ἀναδιπλώνονται καί νά συστρέφονται σέ μιά σχηματοποιη-

17. Μ. Σωτηρίου, Τό Καθολικόν τῆς Μονῆς Πετράκη Ἀθηνῶν, ΔΧΑΕ, περ. Δ', τ. Β' (1960-61), σ. 111-113, πίν. 50, 1-2.

18. Βλ. σημ. 15.

μένη μορφή, γνωστή ως τρόπος έπεξεργασίας από τό 10ο αιώνα¹⁹, παρουσιάζει μεγάλη ομοιότητα μέ τό φύλλωμα στό ύπέρθυρο Τ. 209.

Τό άλλο ύπέρθυρο από τή μονή Πετράκη Τ. 979 (διαστ. 1,71×0,34×0,19 μ.) διατηρείται άκέραιο (Εικ. 11). Τό μεσαίο διάχωρο κατέχει ταινιωτός σταυρός μέ βλαστούς στά κάτω διάκενα καί άνθεμωτά φύλλα επάνω,

Εικ. 10. Ύπέρθυρο Τ. 450.

λοξά στις γωνίες τών κεραιών. Οί βλαστοί μέ φύλλα στρογγυλά καί καρπούς κληματίδας καλύπτουν πυκνά τήν επιφάνεια. Μεγάλοι ρόδακες μέ δύο είδη φύλλων έγγράφονται στά άμέσως επόμενα διάχωρα, ενώ στά άκραία εικονίζονται σφίγγες²⁰ σέ πλάγια όψη μέ τό κεφάλι γυρισμένο μπροστά, μέ έγχά-

Εικ. 11. Ύπέρθυρο Τ. 979.

ρακτα τά χαρακτηριστικά του προσώπου καί χοντρούς κυματιστούς πλοκάμους. Καθεμία κρατάει μέ τά πόδια της δέντρο μέ διπλό κορμό, πού περιτυλίγει κατά διαστήματα ταινία. Ή παρεμβολή τών ροδάκων τίς απομακρύνει από τήν άμεση πλαισίωση του σταυρού.

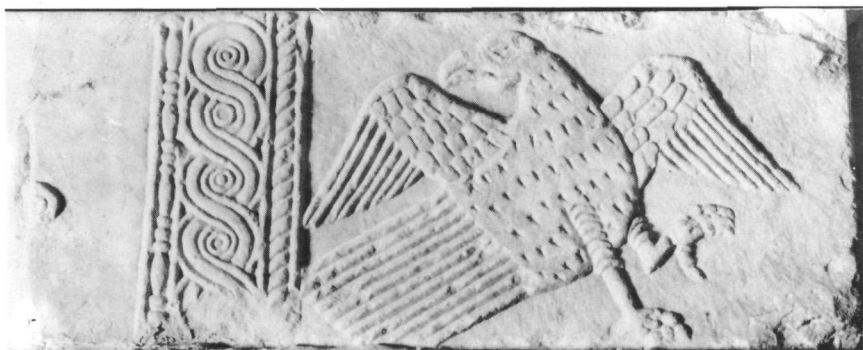
Στό σωζόμενο τμήμα από τό ύπέρθυρο Τ. 188 (διαστ. 0,77×0,33×0,14 μ.) από τή Συλλογή Θησείου (Εικ. 12), κάθετη ζώνη από πλοχμό, άστράγαλο, σχοινοειδές κόσμημα καί ταινίες διαιρεί τήν επιφάνεια. Στό μεσαίο διάχωρο διακρίνεται ή άκρη κεραιάς σταυρού καί στό δεξιό άετός σέ πλάγια όψη μέ άνοιγμένα φτερά καί τό κεφάλι γυρισμένο προς τό σταυρό. Ή

19. Μ. Σωτηρίου, δ.π., σ. 113.

20. Ά. Όρλάνδος, δ.π., σ. 136-137.

ἀετός γεμίζει συμμετρικά τὸ χῶρο μὲ ἄρμονικὴ διάταξη κεφαλιοῦ, οὐρᾶς, φτερῶν, ποδιῶν σὲ σχηματισμὸ χί. Τὸ φτέρωμά του ἀποδίδεται μὲ παράλληλες ἀδλακώσεις καὶ μὲ χτυπήματα καλεμοῦ²¹.

Τὰ παραπάνω γλυπτά ἀποτελοῦν τὰ κυριότερα δείγματα ὁμάδας ὑπερθύρων πού προέρχονται ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Ἀθήνας²². Κοινὸ χαρακτηριστικὸ τους ἢ διαίρεση τῆς ἐπιφάνειας σὲ διάχωρα, τρία ἢ πέντε, ἀπὸ κάθετες διακοσμητικὲς ζῶνες. Ἡ διακόσμηση ἄλλοτε περιορίζεται στὸ μεσαῖο χῶρο, ἄλλοτε ἀπλώνεται καὶ στὰ ἄλλα διάχωρα. Τὰ ἐπιμέρους στοιχεῖα, σταυροί, φυλλοφόροι κλάδοι, ζῶα, ρόδακες, ἀπαντοῦν συχνὰ σὲ γλυπτά τοῦ 9ου καὶ 10ου αἰῶνα καὶ ἀποτέλεσαν τὴ βάση γιὰ τὴ χρονολόγησι τῶν

Εἰκ. 12. Ὑπερθυρο T. 188.

ὑπερθύρων. Οἱ συνθέσεις πού δημιουργήθηκαν μὲ τὸ συνδυασμὸ τους ἔχουν κέντρο πάντα τὸ σταυρὸ, σύμβολο φυλακτήριου²³ στὸν κατακόρυφο ἄξονα τοῦ θυρώματος καὶ βασίζονται στὴ γεωμετρικὴ σχέση ἀνάμεσα στὸ κύριο θέμα καὶ στὰ δευτερεύοντα. Ἡ ἐπιλογή τῶν θεμάτων καὶ ὁ τρόπος ἐπεξεργασίας τους ἐπισημαίνουν τὶς χρονικὲς διαφορὲς στὰ γλυπτά τῆς ἴδιας ὁμάδας. Οἱ ἀδυναμίες τῶν γνωστῶν γλυπτῶν τοῦ 9ου αἰ., τῆς Σκριποῦς καὶ τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου τῶν Θηβῶν, διακρίνονται καὶ στὰ γλυπτά τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου, T. 1014, T. 1022, T. 1337, T. 988, T. 498, μὲ τὸ ἀδέξιο συχνὰ σχέδιο καὶ τὰ ἀβέβαια περιγράμματα. Ὁ σταυρὸς καὶ οἱ πλοχομοὶ σχηματίζονται ἀπὸ τριπλὴ ἢ τετραπλὴ ἰσομερὴ ταινία, οἱ φυλλοφόροι βλαστοὶ ἔχουν

21. Πρβλ. τὸ θωράκιο T. 159 τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου μὲ τὴν παράσταση λιονταριοῦ καὶ ἀντιλόπης καὶ θωράκιο ἐντοιχισμένο στὴ Γοργοεπήκοο, Ch. De l'oye, L'art byzantin, Paris 1967, εἰκ. 153, 154.

22. Πρβλ. καὶ ὑπερθυρο ἀπὸ τὴ μονὴ Δαφνιοῦ σὲ δευτέρη χρήσι, G. Millet, Le monastère de Daphni, Paris 1899, σ. 12, εἰκ. 10.

23. L. B r e h i e r, L'art chrétien, Paris 1918, σ. 31 κ.έ. X. Μ π ἄ ρ λ α, δ.π., σ. 319-320.

άπλή διαμόρφωση. Στά γλυπτά τοῦ 10ου αἰώνα Τ. 997-8, Τ. 185, Τ. 490, Τ. 209, Τ. 450, Τ. 979, Τ. 188 οἱ μορφές δουλεμένες μέ πῖο σταθερό σχέδιο καί ἔντονη σχηματοποίηση, σέ ἀνώτερο ποιητικά ἐπίπεδο, ἐκφράζουν τό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς²⁴. Ἡ ταινία τοῦ σταυροῦ καί τῶν πλοχμῶν εἶναι τριμερής, πλατύτερη στό μέσο, λεπτότερη στά ἄκρα. Τά φύλλα τῶν βλαστῶν τῆς κληματίδας διαμορφώνονται καμπυλωτά καί συστρεφόμενα, σέ μιά σχηματική μορφή πού πραγματοποιεῖται μέ τή χρήση τρυπανιοῦ. Ρόδακες, χαρακτηριστικό θέμα τοῦ 9ου αἰώνα, χρησιμοποιοῦνται καί στό 10ο σέ ποικιλία σχεδίων ὡς πλαίσιο γιά τήν προβολή τοῦ σταυροῦ. Ἡ παράθεση τῶν ζώων²⁵ δημιουργεῖ πῖο σύνθετα διακοσμητικά σύνολα. Σφίγγες, γρύπες, λιοντάρια, ἀντίνοτα ἢ ἀντιμέτωπα, σέ πλάγια ὄψη καί τό κεφάλι γυρισμένο ἀντίθετα, ἀποτελοῦν δυναμικές μορφές πού πλαισιώνουν τό σταυρό σέ συμμετρική πάντα σχέση καί μεταξύ τους καί μέ τήν κεντρική παράσταση.

Ἡ σχέση ἀλληλοεξάρτησης τῶν διακοσμητικῶν στοιχείων, πού ἐκφράζεται μέ τή συμμετρική ἐπανάληψή τους δεξιά καί ἀριστερά ἀπό τό κεντρικό θέμα, καταργεῖ τή λειτουργικότητα τῶν κάθετων διαχωριστικῶν στοιχείων καί τά ἐντάσσει στό διακοσμητικό σύνολο, ὥστε κάθετη καί ὀριζόντια διακόσμηση νά δημιουργοῦν ἰσορροπημένες συνθέσεις.

ΜΑΡΙΑ ΣΚΛΑΒΟΥ-ΜΑΥΡΟΕΙΑΗ

24. Πρβλ. γλυπτά τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας στή μονή τοῦ Ὁσίου Λουκά, Λ. Μ π ο ὑ ρ α, Ὁ γλυπτός διάκοσμος τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας στό μοναστήρι τοῦ Ὁσίου Λουκά, Ἀθήνα 1980, εἰκ. 34, 126, 127, 132.

25. Γιά τή χρήση τῶν ζώων ὡς διακοσμητικῶν καί τή συνύπαρξή τους μέ σταυρούς βλ. V. L a s a r e f f, Trois fragments d'épistyles peintes et le temple byzantin, ΔΧΑΕ, περ. Δ', τ. Δ' (1964), σ. 125-126. J. P. R o u x, Le bestiaire de l'Islam médiéval, Archéologia, 117, avril 1978, σ. 38.

R É S U M É

UN GROUPE DE LINTEAUX
AU MUSÉE BYZANTIN

Le trait principal dans un groupe de linteaux byzantins est la division de la surface en trois ou cinq parties, par des éléments verticaux qui se composent de torsades, d'astragales et d'ornements végétaux. Dans la pièce centrale est toujours représentée la croix, à droite et à gauche des rosettes, des animaux, des entrelacs en forme de croix. Ce sont des éléments secondaires, isolés dans des rectangles, symétriquement placés et à la même distance de part et d'autre de la croix. Les linteaux de ce type proviennent de la région d'Athènes et datent du dernier quart du 9e et du 10e siècles.

MARIA SKLAVOU-MAVROEIDIS